

Plovidba po zvjezdokazima

Sudeći po legendi, prvi su Dubrovčani na hrid, gdje je utemeljen njihov grad, ali i svijet, identitet, stigli kao izbjeglice. Na taj su pothvat bili potaknuti, odnosno primorani katastrofom koja je snašla postojbinu iz koje su utekli. Ako je ta mitska osnova, koju razvija historiografski narativ srednjovjekovnih kronika, ali i historiografska fikcija pjesnika do čije imaginacije drže i moderni kanoni, barem donekle povezana s povijesnom zbiljom, mnogo je vjerojatnije da su oni iz obližnjega Epidaura prešli potaknuti prirodnom kataklizmom nego društvenim konfliktom. Razorni potres pri kojem je njihova civilizacija doslovce potonula u pitomu lagunu, a u obližnjem zaleđu oslobođena ponornica potopila plodno polje, bio je, kritički uzevši, snažniji poticaj od opsade, pa i uspješne, pri kojoj bi »drugi«, koje se u takvim prilikama obično naziva barbarima, razorili njihove temelje. Sve ako je, u tom zamišljenom i presudnom trenutku, za razliku od prethodnih kriza, opasnost došla s kopna, slavenska su plemena dobro razumijevala fenomen vode, ideju vodotoka pa su, poput srodnih naroda, koji su svoje zemlje nazvali po vodama – Lika, Bosna, Neretva – to učinili i ondje: Konavle. Do Epidaura nije vodila rijeka nego upravo antički kanal, proširen u sustav, koji se onda u jeziku, kroz transfer sjećanja, i održao. Ako su dakle prvi Dubrovčani bili izbjeglice, prvi su Konavljani bili migranti. U vidljivu povijesnom slijedu koji će ih približiti, inzularnost se pokazuje kao svojstvo važno u razumijevanju zajednice koja doista drži do svoje povijesnosti.

Prva moderna enciklopedija koja je dovršena na hrvatskom jeziku ne bavi se ni kulturom ni nacijom, supstratima državotvornoga mita, nego upravo pomorstvom. Premda se obično drži da su enciklopedije kao konstitucijska osnova pandan spomenutim kronikama, posebno s obzirom na potencijalnu historičnost zajednice koja se njima reprezentira, ni jedna od ne malog broja potonjih hrvatskih enciklopedija nije dosegla citatnu relevanciju prve, one koja govori o plovidbi i otocima. Unatoč tome, ili dosljedno tome, u suvremenoj se hrvatskoj konstituciji, a onda i društvenoj i kulturnoj zbilji, inzularno iskustvo povijesno potvrđenoga staroga dubrovačkoga svijeta, upravo kao i neporecivu komparativnu razliku otočnosti cjeline nacionalnoga prostora, ma kako da ga se reljefno čita, razumijeva isključivo na simboličkoj razini: kao po-

tonulo kulturno dobro, odnosno, kada je riječ o otocima, kao profitnu, a ne egzistencijalnu sastavnicu. Recentna migrantska kriza dokumentira takvu strategiju hrvatske suverenosti. Premda je hrvatska otočnost globalno prezentirana kao poželjna adresa, migranti je prema lokalnom, potvrđenom a ne retoričkom iskustvu, ne percipiraju kao poželjno odredište da bi je uzeli u obzir za odskočnu, a kamoli povijesnu hrid.

Ni dubrovački reljef nije oskudijevao otocima, a ni iskustvom velikih migracija na vlastitim rubovima, pa i u samom prostoru, sve do modernoga doba. U definiranju svoga ambijenta Dubrovčani su se pored zidina, ideje utvrde, koja se proteže sve do ladanjske arhitekture, koristili i prokopom, pokušajem da što više točaka prezentiraju kao održive upravo u otočkoj, inzularnoj dimenziji. Takvom su se mogućnošću koristili ili je razmatrali u Moluntu i u Cavtatu, a zamišljeni pothvat u Stonu pokazao se zahtjevnim i za tehnološka sredstva modernoga doba. Uostalom, bilo im je stalo da i glavni ulaz u grad s kopna, kroz vrata od Pila bude preko mosta ispod kojeg je kao prepreka održavan morski kanal. Nema sumnje kako je pritom bila ponajprije riječ o inzularnoj koncepciji, a tek potom obrambenim planovima. Dakako da su bili svjesni da bi ih mletačka, a i osmanlijska superiornost s morske strane izvrgla, s obzirom na konfiguraciju, još težim iskušenjima nego s kopna. Prežitak svijesti o hridi držali su ozbiljnim pologom vlastite definicije slobode koju se ne može prodati, pa utoliko ni kupiti, unatoč trgovačkim vještinama, uključujući diplomaciju kao trgovačku formu, nego samo izgubiti. Otok je vidljiva postojbina, razmjer za mogućnosti u kojima se zajednica snalazi i kada je zateknu krajnja iskušenja.

Pojedincu je, kada do takvih iskušenja dođe, također važno hoće li se i gdje suočiti s mjestom kao sudbinom, hoće li za takav razmjer uzeti Rodos ili Itaku. U isto su se doba, prije petsto godina, na tom razboju suočili sa svijetom Lodovico Beccadelli, Nikola Šubić i Matija Gubec: na Šipanu, u Sigetu i u Stubici. Beccadelli je među Dubrovčane došao kao crkveni prelat s ozbiljnim vezama u zavičaju, portrete po kojima ga se pamti potpisuju slikari čija su imena zapravo povijesne formacije. Pa ipak je u Dubrovniku bio nešto slično prvim Dubrovčanima, ako ne pravi a ono unutarnji prognanik, a onda su ga i sami Dubrovčani učinili prognanikom pa je na Šipanu, u južnom prisoju polja, nedaleko antičkoga izvora podignuo ljetnikovac. Za razliku od izvornih dubrovačkih ljetnikovaca, primjerice obližnjega u Sudurđu, Beccadellijeva palača nije utvrda. Njezina ograda ne provocira dominantni kriterij ambijenta, ali je čak i nad ruševinom očividno da se ondje zatekao netko s očekivanjima od svijeta drukčijim od onih među kojima se zatekao, a da mu istodobno ti drugi nisu bili mrski, nego dragi, kao što će se pokazati iz lirske kantilene s kojom će se ubrzo od njih i oprostiti. Nekako u isto vrijeme Zrinski je iz sigetske utvrde odjahao u smrt s isukanom sabljom, jer nije drugoga mosta do slobode. Malo tko će njegov »otok« enciklopedijski povezati sa stubičkim morem krvi, »kervave kronike glasom«, kojega se nije bojao Matija Gubec, premda, za razliku od dvojice suvremenika, nije imao ni biskupski štap ni sablju, nego tek vile. Kada nismo sigurni odakle je koja

od spomenutih legendarnih figura neće biti u pitanju naša kulturna sprema, koliko nesigurnost kretanja vlastitim inzularnim prostorom.

U milenijskoj paraboli, kada se sredinom našem dobu skorih, tridesetih godina prošloga stoljeća Europa našla usred vlastite civilizacijske implozije na dubrovačkim otocima – Koločepu, Lopudu i Šipanu – zatičemo figure koje ipak traže utočište: njemačkoga filozofa Panwitza, austrijskoga slikara Schaffgotscha i srpskoga arhitekta Dobrovića. Naš je Krleža Panwitza u Dubrovniku sreo još kada se početkom dvadesetih i sam ondje prvi put zatekao, ali će se boravak na Koločepu za projektanta pojma postmoderne rastvoriti u nimalo ladanjsku internaciju. Na Lopudu će se i sam Krleža, bježeći od »poludjele« Europe suočiti s češkom turističkom harmonikom: »Otplovio sam na Lopud. Sjedim u krčmi punoj čeških turista. Gramofon, karte, buka u krčmi, dim (krdo čovječansko), djeca, papige, sjeverno sivo more, magle, dosadno, skupo.«

Nikola Dobrović upravo na tom otoku podiže ladanjske i hotelske komplekse u suglasju materijala (kamena i betona) i ambijenta kakvo više nitko neće ponoviti. Među prvim Dobrovićevim radovima na Lopudu bio je spomenik piscu kojega vrevu nije živcirala, znamenitom Čehu Viktor Diku, čija je uspomena urezana u epitaf-ska slova Dobrovićeva stupa na vidikovcu iznad lijepe plaže na kojoj se – utopio. Za razliku od Panwitza, koji se simbolički kao njemački »akademik« vratio u život, i Dobrovića, nesretnoga je austrijskoga ljevičara Schaffgotscha, unatoč velikaškom podrijetlu, Šipan ponio na način na koji ga se, sudeći po uspomenama njegove supruge Hedvige, na horizontu prvi put i dojmio: »Da, taj Šipan, to je otok, kakav ti se ponekad ukaže u snovima«. Restauracija zavjetne slike »Kišne Gospe« u Šipanskoj Luci bila je njegov posljednji rad.

Roman o Europi, »nordijskoj Europi« koja se smjestila uz »kurlandijsku obalu Blitve«, »u sjeni starih tornjeva i holandskih krovova«, koja se »ogleda u tihoj vodi svojih parkova već vjekovima«, i čiju mu je kartu izradio Krsto Hegedušić, Krleža ipak nije napisao, jer je u samo nekoliko godina *Banket u Blitvi* postao »druga« priča. Druga priča postao je stoga jer su i na Šipan došli »drugi«, a da ih se ondje nisu uplašili: ako ne od starih Dubrovčana o utvrdama i prokopima, pa i o »lažnim vratima« zbog kojih se mogu izgubiti velike, ne samo pomorske bitke, može se učiti iz kulture sjećanja štovatelja Kišne Gospe u Luci Šipanskoj.

Kada se o povijesti govori(lo) kao učiteljici života, misli(lo) se na apstraktni raspored klasičnoga svijeta, njegovu univerzalnost. U književnim jezicima našega iskustva sadržani su obrisi privlačnih horizonata koji nam doista pripadaju, ali samo tada kada se usudimo sjećati odakle smo i jesu li naša vrata, kao u Dubrovniku, za dana i kada nije pomrčina, doista otvorena, kako bi se onaj kome je to doista važno i sam mogao uvjeriti da se s našega otoka vide zvijezde bez kojih nema sigurne plovidbe.